

Выходзіць
з 20 снежня
1945 года

НАСТАЎНІЦКАЯ

Кошт
у розніцу —
80 руб.

Напярэдадні новага навучальнага года на пытанні нашага карэспандэнта адказала лідэр галіновага прафсаюза Тамара Чобатава.

— Тамара Іосіфаўна, якія пачуцці выклікае ў Вас як старэйшай прафесійнага настаўніцкага саюза пачатак навучальнага года?

— Закончыліся штогадовыя летнія клопаты па падрыхтоўцы ўстаноў адукацыі да новага навучальнага года, і першага верасня ў нашай свядомасці ўспрымаецца як свята: з кветкамі, музыкой, ушэсцямі. Гэта заканамерна. Школа павінна быць алтыміс-

ад сярэдняга ўзроўню ў прамысловасці. Там самым мы наблізіліся да пазачыка, які быў у нас толькі ў 1996 годзе: 73,8 працэнта. (Па выніках 2000 года ўзровень зарплат у галіне адукацыі да 60,9 працэнта ў параўнанні з узроўнем у прамысловасці.)

Вельмі хочацца спадзявацца, што ў гэты год, год II з'езда настаўнікаў, тэндэнцыя паліпшэння матэрыяльнага дабрабыту работнікаў сістэмы, павышэння ўзроўню аплаты працы прыме ўстойлівы характар.

— Тамара Іосіфаўна, як вядома, сёлетня на вясновай сесіі дэпутата Нацыянальнага сходу

асноўны пад'южаны водпуск, на бясплатнае карыстанне камунальнымі паслугамі на сяле.

Але самае галоўнае, дзяржава адмаўляе педагагічным работнікам у праве на гарантаваны ўзровень аплаты працы. Я прыводзіла звесткі па зарплате ў галіне. Каб была ўпэўненасць у заўтрашнім дні, у законе неабходна замацаваць палажэнне аб тым, што педагог павінен атрымліваць заработную плату ў памеры не ніжэй за сярэдня ўзровень заробку ў прамысловасці, а прафесарска-выкладчыцкі састаў, як мінімум, у 1,5 раза вышэй. Гэта норма дзеючага закона. Іс-

вершана кампанія па заключэнні раённых, гарадскіх пагадненняў і калектывных дагавораў. За гэтай знешняй структурай сацыяльнага партнёрства стаіць сур'ёзная канкрэтная праца, якая дазваляе развіваць супрацоўніцтва ў галіне, ствараць найбольш спрыяльныя ўмовы працы.

Дагаворы і пагадненні, якія заключаюцца сёння, аказваюць істотны ўплыў на пытанні аплаты працы, матэрыяльнага стымулявання, рэгулявання працоўных адносін у калектывах. Гэта самая дзейная агітацыя на карысць прафсаюза. На выніках 2000 года ў холзе нашых правах людзям выплацілі каля 65 млн. рублёў, 23 чалавекі вярнуліся на свае месцы працы па патрабаванні прафсаюза. За першае паўгоддзе 2001 г. толькі да нас, у ЦК, за дапамогай звярнуліся каля 1000 членаў прафсаюза. Гэта радуе, значыць нам даяраюць.

Хачу ўцяміць нам хачелася б бачыць больш бівітасці ў выбарных прафсаюзных органах. Але нельга аспрэчыць і той факт, што павялічвалася колькасць прафсаюзаў, якія ўмела і прыняцкова адстойваюць інтарэсы работнікаў, абараняюць настаўніка ад самавольства.

— Вы маеце на ўвазе далучэнне настаўнікаў да мерапрыемстваў рознага кшталту, якія не ўваходзяць у іх функцыянальны абавязкі?

— І гэта таксама. Асабліва тады, калі напружак імае ў сельскай мясцовасці: сена, буркі, праполка і г.д. На месцах інердыя прымаюцца рашэнні, якія парушаюць правы работнікаў. Напрыклад, абавязковы ўдзел у сельскагаспадарчых работах або пералічэнне на пазомы гаспадарчых частак заробку. У сельскай гаспадарцы становіцца, безумоўна, вельмі складанае, але не будзе добрага выніку, калі ў бедняка адбярэць грошы на карысць жабрака!

— З якімі намірамі ўступае прафсаюз у новы навучальны год?

— Безумоўна, пакуль барометр сацыяльна-эканамічнага развіцця нашай рэспублікі не накіруецца да аднакі "ясна", пра радыкальныя змены існуючага становішча ў адукацыі і матэрыяльнага дабрабыту яго работнікаў гаворкі і быць не можа. Таму мы жывём тымі ж спадзяваннямі на перамены да лепшага, які ўсе наша грамадства.

Разам з тым, напярэдадні II з'езда настаўнікаў хачу выказаць пажаданне, каб разам з адукацыйна-выхавальнымі праблемамі былі ўзятыя праблемы дзяржаўнага забеспячэння рэформ, што праводзіцца ў галіне, сацыяльнага статусу і матэрыяльнага дабрабыту работнікаў сістэмы адукацыі. А нашы галіновыя прафсаюзы, ято прафсаюзы актыву паслядоўна і прыняцкова будучы адстойваць інтарэсы сваіх членаў.

Пад дэвізам "Я — мінчанін"

прайшоў першы ўрок 1 верасня ва ўсіх сярэдніх школах Мінска.

НА ЗДЫМКАХ:

1. Урок у пятым класе сярэдняй школы № 181 праводзіць настаўнік гісторыі Алес Жук.
2. Цікавым і змястоўным атрымаўся расказ аб Мінску вучаніцы пятага класа сярэдняй школы № 181 Тані Івановай.

Фота Аляксандра ДЗІДЗЕВІЧА, БЕЛТА.

Наша інтэрв'ю

Нарады

І вучыць, і выхоўваць

29 жніўня ў Мінску, у Палацы рэспублікі, прайшла гарадская нарада настаўнікаў, у якой узялі ўдзел каля шасцісот прадстаўнікоў сталічнай адукацыі, пачынаючы з дашкольнага выхавання і заканчваючы вышэйшай адукацыяй.

На нарадзе падзяліліся думкамі аб стане агульнай сярэдняй адукацыі міністр В.І.Стражаў, мэр Мінска М.Я.Паўлаў, рэктар БДПУ імя М.Танка Л.Н.Ціханавіч, Васіль Іванавіч Стражаў у сваім выступленні падкрэсліў, што сістэма адукацыі ў Мінску заўсёды была моцнай. Гэта пацвярджаецца фактамі. Каманда вучняў школ сталіцы другі год запар стала пераможцай рэспубліканскіх алімпіяд (заваяваны 80 дыпламаў, 21 паводнак вольны па пяцінашці ўчэбных прадметах). Выдатных іспехаў дамагліся юныя мінчане на міжнародных алімпіадах, турнірах, конкурсах (на міжнароднай алімпіаде па матэматыцы вучань сярэдняй школы № 41 Сяргей Маркоўскі быў узнагароджаны залатым медалём).

Дарэчы, адной з задач, якія паставіў міністр перад сталічнай адукацыяй, з'яўляецца належащая арганізацыя інфарматыкі як аднаго з асноўных прадметаў новага стагоддзя.

У сваім дакладзе начальнік гарадскага ўпраўлення адукацыі М.С.Ціцянкоў значную ўвагу ўдзяліў пытанням фарміравання асобы грамадзяніна. Выхаванне грамадзянскіх патрыятычных пачуццяў заўсёды было ў цэнтры ўвагі школ Мінска. Узрасла колькасць навуковых устаноў, якія маюць уласныя сучасныя аўтарскія сістэмы выхавання (гімназіі №№ 61, 214, 2, 130, 13; сярэднія школы №№ 56, 102, 170...).

Асабліва такіх сістэм выхавання з'яўляецца ачышчэнне сацыяльна-адукацыйнага асяроддзя дзяржавы праз грамадскія інстытуты, эканоміку, палітыку, СМІ, сям'ю.

Больш як 72 тысячы дзяцей Мінска займаюцца ў гуртках, клубках, секцыях розных напрамкаў. Ва ўсіх раёнах горада колькасць урутку і спартыўных секцый узрасла больш чым на 23 працэнт (з 1997 года), а колькасць вучняў у іх — на 30 працэнтаў. Узрасце колькасць дзяцей, якія займаюцца ў розных творчых аб'яднаннях адукацыйна-навуковых устаноў.

Дастаткова ўвагі ўдзяляецца аздараўленню юных мінчан. Пры садзейнічэнні ўпраўлення па аздараўленні і санаторна-курортным лячэнні ў час летніх канікул удалося арганізаваць адпачынак больш чым для семідзясяці тысяч вучняў школ і навуцэнцаў прафесійна-тэхнічных вучылішчаў.

Зразумела, што выхавальны працэс немагчыма ўвядзе без дашкольнага выхавання. На сённяшні дзень сетка дашкольных устаноў горада дыферэнцыявана. У яе ўваходзяць 217 дзіцячых садкоў агульнаадукацыйнага напрамку, Цэнтр развіцця дзіцяці, 10 спецыяльных дашкольных устаноў, дзве школы-дзіцячыя сады, 10 санаторных, 2 кругласутачных і 154 дашкольных устаноў кампенсацыйнага і камбінаванага прызначэння. Працягвае развіццё сетка дзіцячых садкоў з дадатковымі адукацыйнымі паслугамі як платнага, так і бясплатнага характару. Але ёсць і праблемы.

Адна з іх, прычым асноўная — недастатковае колькасць кваліфікаваных кадраў: выхавальнікаў, медыцынскіх сястры і інш.

Паміж працэсам выхавання і навучнага заўсёды існавала непарыўная сувязь. Цяжка прыходзіцца настаўнікам: яны павінны і вучыць і выхоўваць адначасова. На нарадзе М.С.Ціцянкоў былі пералічаны праблемныя настаўніцкія, якія спрабавалі з'яўляцца залатым фондам сістэмы адукацыі Мінска: пераможца гарадскога конкурсу "Настаўнік года-2001" Галіна Патроўна Чумака, настаўніца англійскай мовы гімназіі № 10 Елизавета Мікалаўна Давыдзіч, і інш.

Прымяненне, што кіраўніцтва горада прызнае значнасць працы педагогаў. Упершыню ў гісторыю сталіцы ў мінулым навучальным годзе было прынята рашэнне аб заснаванні ста прэміі і ста грантаў Мінгарвыканкама лепшым прадстаўнікам педагагічнай практыцы працы настаўнікаў будзе ажыццяўляцца матэрыяльна памеры чатырох мінімальнага заробку работнікаў у гэтым годзе.

Адным з пазачыкаў якасці агульнай сярэдняй адукацыі з'яўляецца паступленне выпускнікоў сярэдніх школ у вышэйшыя навучныя ўстановы. Сёлетня больш як 54 працэнты выпускнікоў школ і навуцэнцаў устаноў новага тыпу сталі студэнтамі. Лепшых вынікаў у гэтым дачыналі вучні школ Цэнтральнага, Першамайскага і Савецкага раёнаў сталіцы. У мінулым навучальным годзе 1405 выпускнікоў закончылі школу з медалём. Гэта менш, чым у папярэднім, што

тлумачыцца больш жорсткімі патрабаваннямі да іх.

У школах рэспублікі ідзе рэформа, якая патрабуе абавязковага ўвядзення ў навуцэнцы працэс новых тэхналогій, эксперыментаў. У 2000-2001 навучальным годзе ў сталіцы функцыянавалі 33 эксперыментальныя пляцоўкі, у шасцідзясяці чатырох установах вялася праца па ўкараненні новых адукацыйных тэхналогій. Асабліва вынічалі школы і гімназіі Першамайскага, Фрунзенскага, Кастрычніцкага і Маскоўскага раёнаў. Адным з элементаў рэформы агульнаадукацыйнай школы з'яўляецца пераход на дзесяцігоднюю сістэму адукацыі, якая ўключае пераход на дзесяцігоднюю сістэму адукацыі, якая ўключае пераход на дзесяцігоднюю сістэму адукацыі, якая ўключае пераход на дзесяцігоднюю сістэму адукацыі.

Нарада не абмінула сваёй увагай і праблему кадраў. На сённяшні дзень у школах сталіцы налічваецца 300 вакансій (у мінулым годзе іх было 1200). Парэштнаму не хапае настаўнікаў за межамі мовы.

Першага верасня свае дзверы адчынілі дзве новыя школы — сярэдняя школа № 222 у квартале Лошыца-2 і сярэдняя школа № 223 у квартале Ваўпшава. Павялічылася і колькасць гімназій: сярэдняя школа № 192, 56 і 25 пераўтвораны ў гімназіі. Усе яны з рашэннем прынялі сваіх вучняў.

Вольга ДУБОВСКАЯ.

3 Днём нараджэння, школа!

На ўскрайку Мінска, сярод новабудоваў, быццам намалеваная, стаіць школа. Зблізка можна ўпэўніцца, што школа — самая сапраўдная, проста вельмі бліскучая, і выглядае па-святочнаму. І вучні, і бацькі, і настаўнікі каля яе — таксама сапраўдныя, а кветкі — жывыя...

Пачатак навучнага года для дзяцей Партызанскага раёна сталіцы быў адзначаны яшчэ адным святам: на вуліцы Солтыса адкрылася сярэдняя агульнаадукацыйная школа № 223.

Прэзентацыя "імянініцы" адбылася 31 жніўня. Напачатку ў школе будучы займаўся 400 хлопчыкаў і дзяўчынак з пятага па дзесяты класы. Дзеці перайшлі з 57-й, 22-й і 72-й школ, і цяпер ім не трэба будзе дабірацца на аўтобус да станцыі метро "Аўтазаводская" ці "Трактарны завод".

Школе надданы статус устаноў з фізкультурна-адукацыйным ухілам. На жаль, яшчэ не гатовы стадыён і спартыўныя пляцоўкі, якія павінны забяспечваць вучэбны працэс. Будаванне гэтых аб'ектаў плануецца завяршыць на працягу навуцэнцаў года. Да 1 студзеня будзе гатовы апошні блок, прызначаны для пачатковых класаў. У астаннім школе падрыхтавана добра, як запэўніў намеснік галоўнага адміністрацыі Партызанскага раёна Міхаіл Уладзіміравіч Аўсёвіч. Належащим чынам выглядае абсталяванне, закуплена мэбля, гатовы харчблок, школа ўкамплектавана педагагічнымі кадрамі.

Павінна быць вучняў і настаўнікаў прыйшлі ганаровыя госці, кожны з якіх унёс свой уклад у будаўніцтва школы. Гэта: намеснік міністра адукацыі Генадзь Дзямянавіч Дылян, начальнік ўпраўлення адукацыі Мінгарвыканкама Міхаіл Сяргеевіч Ціцянкоў, галава Адміністрацыі Партызанскага раёна Станіслаў Іванавіч Буко, начальнік будаўнічага ўпраўлення № 5 Мікалай Мікалаевіч Астрэйка і многія іншыя. Госці ўручылі каштоўнае падарункі, сярод якіх — камп'ютэр з магчымасцю карыстацца Інтэрнетам. Ганаровае права разразаць сімвалічную чырвоную стужку дасталося дырэктару школы Генадзі Альбертавічу Бяляўскаму.

Прагучаў першы ва ўсіх сэнсах званок — вучні гаманілівым гуртам хлынулі ў школьныя дзверы і раззішліся па чыстых і ўтульных кабінетах. Хочацца пажадаць дзятве вучыцца на "дзесяці", а настаўнікам — захаваць натхненне і адчуваць свята ў час будавання.

Іна НІКІЦЕНКА.

Паважаныя чытачы!

Працягваюцца падпіска на перыядычны выданні на чацвёрты квартал 2001 года.

Падпіска на "Настаўніцкую газету" можна ў любым напштоўным аддзяленні ці ў агенцтве "Белсаюздрук".

Падпісны кошт на квартал для індывідуальных падпісчыкаў на месцах — 950 рублёў, на квартал — 2850 рублёў.

Па ведамаснай падпісцы на месца — 2800 рублёў, на квартал — 8400 рублёў.

Тамара ЧОБАТАВА

"Спадзяёмся на падтрымку дэпутатаў"

тычнай. Нельга эфектыўна працаваць на будучыню, сагнуўшыся пад грузам сённяшніх праблем. Таму ў складанай гаме пачуццяў, якія адчуваю першага верасня, значнае месца займаюць радаснае хваляванне і горадскіх настаўнікаў з 25-гадовым стажам практычнай работы за сваю прафесію.

Але прадаў і тое, што мае прафесійнае бачанне галіны і яе праблем дадае міноных нот у агульны святочны настрой.

Па-першае, летні перыяд нам прынес ямаля клопату: затрымкі выплаты зарплат і адпускных работнікам галіны фактычна не спыніліся да 6 жніўня. Неадразу даваўся зварота па гэтым пытанні ва ўрад, патрабавалі ў мясцовых органах улады выканання працоўнага заканадаўства, свечасовай выдачы адпускных.

Па-другое, па-ранейшаму вострай застаецца праблема належаўнага ўзроўню аплаты працы работнікаў галіны. Хачу адзначыць, што наша сустрэча з прэм'ер-міністрам Уладзімірам Ярмошыным, якая адбылася ў снежні мінулага года, стала магчымай толькі дзякуючы магучай падтрымцы нашых законных патрабаванняў настаўніцтвам рэспублікі: пад заявай па належаўнага аплаты працы паставілі свае подпісы звыш 180 тысяч работнікаў галіны. І меры па сацыяльнай падтрымцы бюджэтных, уведзеных з 1 сакавіка, а потым з 1 ліпеня б.г., далі пэўны станоўчы вынік: сярэдняя заробная плата ў нашай галіне вырасла ў чэрвені да 102,4 тыс. руб. і ў ліпені да 110,8 тыс. руб., што складае адпаведна 70 і 68,7 працэнта

ду ўхвалілі ў першым чытанні праект змяненняў і дапаўненняў у Закон аб адукацыі. Як Вы ставіцеся да гэтага дакумента?

— Перайніць значэнне гэтага закона для галіны, грамадства ў цэлым немагчыма. На працягу апошніх чатырох гадоў мы прыкладваем шмат намаганняў для таго, каб закон адкрываў не толькі новыя гарызонты для развіцця сістэмы, але і быў сацыяльна накіраваным, абараняў тых, хто працуе ў галіне.

На жаль, у прынятым у першым чытанні законапраекце сацыяльнае гарантыі развіцця сістэмы і павышэння дабрабыту работнікаў не толькі не замацаваны, але проста аказаліся вышчупшымі, нават у параўнанні з дзеючым законам.

— Тамара Іосіфаўна, не маглі б Вы назваць, якія гарантыі зніклі?

— Перш за ўсё, знік нарматыўнае гарантыі фінансавання галіны, хачу ў дэючым законе ён дакладна вызначаны — 10 працэнтаў ад валовага ўнутранага прадукту. Зразумела, што справы ў эканоміцы сёння няважныя, але нельга ж закон "падпіраць" пад існуючую сітуацыю.

Узровень фінансавання галіны сёння не дасягае нават 6 працэнтаў ад ВУП: на 2001 г. заплачана 5,57 працэнта. А за гэтым — павелічэнне крытычнай масы састання школьных будынкаў, дапаможна-адукацыйных вучэбна-нага працэсу, у той час як увесь свет шырока ўкараняе сучасныя інфармацыйныя тэхналогіі.

уе яна і ў расійскім заканадаўстве.

— Ці ёсць спадзяванні на тое, што дэпутаты пачуюць голас розуму і не дапусцяць прыняцця закона, які пагаршае становішча работнікаў сістэмы адукацыі?

— Ёсць. Калі гэты законапраект да гэтага часу не прыняты, то гэта дзякуючы нашай настойлівай рабоце з папярэднім саставам Камісіі па адукацыі, культуры, навуцы і навукова-тэхнічным праблемам. Знаходзім мы разумеенне і ў новага саставу камісіі, яе старшын І.В.Катлярова. Мы знаёмы з праблемамі, падтрымліваем новай камісіяй. Гэта дакумент, які аднаўляе многія сацыяльныя льготы настаўнікаў. І тут, як заўсёды, нам патрэбна падтрымка не толькі педагагічнай, але і ўсёй грамадскай. Будучыя нашых дзяцей, наша грамадства шмат у чым залежыць ад працы настаўніка. Таму мы спадзяемся, што дэпутаты з разуменнем і адказнасцю паставяцца да прапановы, якія мы распрацавалі сумесна з Міністэрствам адукацыі.

— Дарэчы, а як увогуле складаюцца адносіны генеральнага штаба галіны — міністэрства — і галіновага прафсаюза?

— Сталь узасмадзяння ЦК прафсаюза з Міністэрствам адукацыі, нашых выбарных органаў на месцах з органами кіравання характарызуецца ўзаемнай павягай, ўзаемаразуменнем і канструктыўным. У гэтым годзе ў студзені мы падпісалі новае галіновае пагадненне на тры гады. падпісаны ўсе абласныя і Мінскае гарадское пагадненне. За-

Што зроблена Атрымалі належащую ацэнку

Прафесійна-тэхнічным вучылішчам № 121 г. Барысава да пачатку навучнага года работа была зроблена проста тытанічна. Тут працавалі не толькі калектывы педагогаў і навучнікаў ПТВ, але і чужыныя спецыялісты — работнікі базавых прадпрыемстваў, завода «Аўтапрамаўмашина», а таксама прадстаўнікі іншых прадпрыемстваў.

Затое і вынікі відавочны: прыведзена ў ідэальны парадок тэрыторыя вакол вучылішча, капітальна адрамантаваны спартзал, сталовыя, зроблены касметычныя рамонт рамонтна-механічных майстэрняў, ажыццэўлена прафілактычнае абслугоўванне металаручных станкоў. Утульна і прыгожа ў інтэр'еры. І гэта, напэўна, асабліва важна: няхай падлеткі-навічкі не так моцна будуць адчуваць адарванасць ад роднага дома. Усе намагаюцца атрымаць прадстаўніцтва ўпраўлення адукацыі Мінскай вобласці на «ліцы».

Сёння пасля заканчэння школы ў ПТВ № 121 прыйшлі 250 падлеткаў. Упершыню прыступілі да заняткаў у вучылішчы яшчэ 130 былых вучняў дзявятых класаў. 85 працэнтаў навічкоў — выхаванцы Барысаўшчыны, астатнія — з розных рэгіёнаў Беларусі, а таксама з Расіі і іншых краін СНД.

У вучылішчы можна атрымаць адукацыю па наступных спецыяльнасцях: слесар па рамонтна-прамысловага абсталявання, слесар механізаваных работ, наладчык станкоў з праграмным кіраваннем, электрамонтёр, радыёэлектронік, слесар КІП і аўтаматыкі, кантэйнэр-касір, прадавец, сакратар-машыністка.

З кожнай групы першакурнікаў пагугуры дырэктар ПТВ Аляксандр Паўлавіч Бародка, які так сфармуляваў сваю канцэпцыю:

— Мне не ўсё роўна, хто да нас прыйшоў. Хвалюе, які спецыяліст і якой спецыяльнасці ён будзе атрымліваць.

Алена РАМАНОВА,
Барысаў.

Маладажонамі пачынаюць вучобу ў гэтым годзе студэнты ІІІ курса дэфекталагічнага факультэта Беларускага дзяржаўнага педагогічнага ўніверсітэта імя М. Танка. Вольга Качурка і псіхалогік Брэсцкага дзяржаўнага тэхнічнага ўніверсітэта, будучы інжынер-механік Віталій Грышук.

НА ЗДЫМКУ: на пачатку сумеснага жыцця маладожоны па традыцыі прыходзяць да святны Брэсцкай крэпасці-героя.

Фота Рамана КАБЯКА, БЕЛТА.

У «Настаўніцкай газеце» № 93 ад 18 жніўня 2001 г. апублікаваны Рэкамендацыі Міністэрства адукацыі аб правядзенні мерапрыемстваў з уключэннем агульнаадукацыйных навуковых устаноў і іх бацькам і ў рамках «Тыдня ведаў» 1-7 верасня 2001 г. Міністэрства адукацыі лічыць неабходным правесці ў рамках «Тыдня ведаў» бацькоўскія сходкі, сустрэчы педагогаў калектыву з бацькамі, на якіх неабходна праінфармаваць бацькоў аб рэалізацыі сістэмы адукацыі, аб мерах, якія прымаюць органы дзяржаўнага кіравання па забеспячэнні роўнага доступу да адукацыі, па рэалізацыі прынятай сацыяльнай справядлівасці, палітычны адукацыйна-выхаваўчага працэсу ў школах.

Правы дзіцяці

Бацькі нясуць адказнасць

Пра абмеркаванні Канцэпцыі «Адукацыя ў Рэспубліцы Беларусь на рубяжы стагоддзяў», распрацаванай Міністэрствам адукацыі, дарэчы будзе расказаць бацькам і пра іх адказнасць за выхаванне дзяцей.

Бацькі і асобы, якія іх замяняюць, павінны ствараць неабходныя ўмовы для паўнацэннага развіцця, выхавання, адукацыі, умацавання здаровай дзіцяці і падрыхтоўкі яго да самастойнага жыцця ў сям'і і грамадстве (арт. 14, ч. 1 Закона РБ «Аб правах дзіцяці»).

Бацькі і асобы, якія іх замяняюць, маюць права і абавязаны выхоўваць дзяцей, клапаціцца пра іх здароўе, развіццё і навучанне (арт. 32 Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь).

Бацькі нясуць юрыдычную адказнасць за сваіх дзяцей да 18 гадоў. З моманту наступлення паўналецця, праходжання працэдур эмансцыпацыі (16 гадоў)

насуць за ўрон, нанесены дзецьмі маёмасці грамадзяніна або суб'екта гаспадарання незалежна ад формы ўласнасці.

За ўрон, нанесены дзецьмі ва ўзросце да 14 гадоў, таксама адказваюць бацькі. Дзеці ва ўзросце ад 14 да 18 гадоў адказваюць за нанясенне ўрону самі на агульных асновах. Калі ж у іх няма маёмасці або заробку, адказковага для пакрыцця нанесенага імі ўрону, то страта павінна быць кампенсавана бацькамі. Кожны з бацькоў адказвае за сваё дзіця ў той частцы ўрону, якая прыходзіцца на яго долю.

Бацькі або асобы, якія іх замяняюць, не нясуць адказнасці за абавязковае эмансцыпаванае непўналецца, у тым ліку па абавязках, што ўзнікаюць з прычыны нанясення ўрону (арт. 26 ГК).

На бацькоў, пазбаўленых бацькоўскіх правоў, суд можа накласти адказнасць за ўрон, на-

несены іх непўналетнімі дзецьмі на працягу трох гадоў пасля пазбаўлення бацькоўскіх правоў, калі паводзіны дзіцяці, якія выклікалі нанясенне ўрону, з'явіліся вынікам нябайганага ажыццэўлення бацькоўскіх абавязкаў (арт. 944 ГК).

Далучэнне бацькамі дзяцей да ўжывання спіртных напояў — гэта вынік зламыснага невыканання сваіх абавязкаў. Найбольш часта палобнае наірэчча ў сям'ях, дзе бацькі п'юць. Англіійскі ўрач XIX стагоддзя Сміт скардзіваў: «Калі чалавек, які моцна п'е, нараджае на свет п'янавата, то чалавек, які п'е ў меру, дае патомства неўраўнаважана».

Так, бацькі, вінаватыя ў завядзенні дзіцяці да стану ап'янення (калі гэта не мае прыкмет злачынства), падвяргаюцца штрафам у памеры ад 5 да 10 мінімальнага заробковага плаці (арт. 160 КоАП). Пры сістэматычным уцягванні непўналецця ў п'янства наступнае кримінальнае адказнасць бацькоў у выглядзе пазбаўлення волі на тэрмін да 5 гадоў.

Для спынення і выкаранення асабліва шкідлівых парушэнняў бацькамі абавязкаў па выхаванні дзяцей устаноўлена кримінальнае адказнасць. Паводле Кримінальнага кодэкса Рэспублікі Беларусь, прадугледжана адказнасць бацькоў за завядзенне дзіцяці да стану п'янства або змажання паўнацэннага бацькавага замаху на яго ільняе жорсткага абыходжання, сістэматычнага прыніжэння яго асабістай годнасці з боку асобы, ад якой пачынаюцца знаходзіцца ў матэрыяльнай або іншай залежнасці. Закон у далейшым вызначае пад інашым залежнасцю разумеі і роднаснае сувязі паміж бацькамі і дзецьмі. Пакаранне — пазбаўленне волі на тэрмін да 5 гадоў.

Учынненне бацькамі ў адносінах да дзяцей палобу і катаванняў утварае асобныя злачынствы. Пабоі — неаднаразовае нанесенне дзецьмі удару, якія прычыняюць фізічны боль. Катаванне — гэта сістэматычнае нанесенне палобу або іншых фізічных гвалту з мэтай прычынення шкідлівых палобу дзіцяці, а таксама асабліва жорсткага болю. Пакаранне прадугледжана да 3 гадоў пазбаўлення волі. У выпадках наступлення ў выніку катавання такіх наступстваў, як наўмыснае менш цяжкае або цяжкае цялеснае пашкоджанне, вінаваты прыгаворваецца судом да пазбаўлення волі на тэрмін ад 3 да 8 гадоў. Калі ж гэта выклікала смерць дзіцяці або наўмыснае прычыненне цяжкіх цялесных пашкоджанняў і мела характар катавання, то прымяняецца пакаранне ў выглядзе пазбаўлення волі на тэрмін да 15 гадоў. Учынненне непўналетнім у злучэнні з дзейнасцю карэста пазбаўленнем волі да 8 гадоў. Падштурхоўванне непўналетнім да антыграмадскіх паводзін — сістэматычнае ўжыванне спіртных напояў, немедыцынскага ўжывання моцных або іншых дурманлівых рэчываў, да прастытуцы, блізязніжства або жабравання, да ўчынення дзеянняў, звязаных з вырабам матэрыялаў або прадметаў парнаграфічнага характару — карэста пазбаўленнем волі на тэрмін да 5 гадоў.

Бацькі-наркаманы, якія падабачваюць сваіх непўналетніх дзяцей да ўжывання наркотычных рэчываў, караюцца пазбаўленнем волі на тэрмін да 10 гадоў.

Такое нагадванне бацькоўскіх абавязкаў дапаможа ім па-іншаму зірнуць на сваю адказнасць перад дзіржавай за выхаванне дзіцяці.

Р.Я.ДЗЯРВА,
метадзіст упраўлення сацыяльнай і выхавальнай работы Акадэміі паслядыпломнай адукацыі.

Погляд Філолаг Васіль замест экскаватара

Як сведчаць сацыялагічныя даследаванні апошніх гадоў, прыблізна паўмільёна сучаснікаў нічога не мелі супраць таго, каб з'ехаць з Беларусі — хто ў пастаянную эміграцыю, а хто на толькі часовыя падарожкі. Як сведчылі дадзеныя, зменчаныя летась у «Аргументах і фактах», каля 40 працэнтаў тых, каго апыталі сацыялагі, выказалі жаданне адправіцца ў Злучаныя Штаты Амерыкі, Канаду ці якую-небудзь краіну Заходняй Еўропы.

Камусьці такія дзеянні могуць падасць крывымі. Маўляў, хіба гэта добра, калі амаль кожны дашаць Беларусь хачеў бы з'ехаць за мяжу? Вядома, нічога добрага ў гэтым няма. Для краіны з крывым эканамічным тэмплішчы — з'ява натуральная. Жалымся эміграцыя туды, дзе лепей, ахоплены мільёны людзей у дзясятках краін «трэцяга свету», да ліку якіх Беларусь не належыць. Дык зусім не варта разглядаць міграцыйныя працэсы ў нашай дзяржаве аднабокова. Трэба ўзвясці не толькі алімоўныя, але і станочныя іх вынікі. За дзесяцігоддзе, якое мінула з часу набыцця нашай дзяржавы незалежнасці, калі ўвесь свет для беларусаў стаўся больш адкрытым, а межы больш прэзэстымі, амаль кожны падлетак дасядаў, што ён зусім не абавязаны заставацца ўсё жыццё там, дзе нарадзіўся, што можа паехаць, калі наладзіцца магчымасць, туды, дзе лепей. Вось гэтак права на свабоднае перамяшчэнне, прынамсі, зафіксавана ў Дэкларацыі правоў чалавека ААН, і пачалі скарыстоўваць з пачатку 1990-х дзясяткі тысяч нашых маладых сучаснікаў. Яны склалі той клас «чаўнакоў», які, дзякуючы сваім чарговым пазіцыям у Польшчы і Турцыі, здасіліся тое, што не маглі зрабіць тагачаснае прамысловасць — забяспечыць беларусаў насельніцтва татуніямі, хоць і невялікай якасці, таварам паўсённяшняга попыту.

Нажалі, і дагэтуль ачынная эканоміка не можа забяспечыць усіх ахвотніц прайсць у высокім заробкам. Застаюцца на Беларусь, маладыя людзі маглі б стацца каталітарам грамадскіх узрушэнняў, бо разбураўся энергія ўсёсуду зноў выліся. Адукацыю ж маладыя людзі пачалі траціць зрабавення грошы ў нашых крамах. А самым каштоўным з гэтай сітуацыі можа стацца тое, што маладыя людзі, паштаваўшы замежнага працоўнага хлеба, адкрылі сваю «справу» на Беларусі і на далейшае стануць умоўваць дабрабыт бацькаўшчыны.

Зыходзячы менавіта з такіх рэалій, дзейнічаў у 1960-1970-я гады польскі ўрад, адпачуючы гэтае сучасніцтва на замежных заробках. Такая ж сітуацыя нааразда сёння ў Турцыі, Філіпінах, Кітаі. Мажліва, такая алогія падасца крывідай для нашага гонару, усё ж Беларусь — дзяржава еўрапейскай. Але сучасныя няма чым — наша раздзіма яшчэ не пазбавілася ўсёх заганаў крывіснага перыду, мы знаходзімся не па фінансы, а толькі на карговым вітку. І гэтаксама, як у іншых дзяржавах «другога» і «трэцяга свету», на Беларусі існуе адчуванне, хоць яно і не было афіцыйна агульна, што прымусяцца ўтрымліваць маладых людзей, якія хочучы прыйсці сваё розум і намагаюцца на чужыне, — справа небяспечная для ўнутрыпалітычнай стабільнасці. Лепей ужо, каб ехалі за мяжу, панавілі сабе, умоўна кажучы, гузакі, дый пераканаліся, што нікому няма там патрэбны. І той, хто мае галаву на плячах, хто шыра любіць бацькаўшчыну — вернецца. А пра тых, хто не вернецца, каму ўсё адно, дзе жыць, — пра такіх і шкадаваць не варта.

Дык, каб пераканаліся, што за мяжой сваіх працоўных рук хапае, што, каб добра жыць, зусім не абавязкова выпраўляцца на чужыну, а лепей паліпшаць сваёй працай жыццё на бацькаўшчыне, — ужо дзеля гэтага некаторым маладым людзям варта з'ездзіць у Еўропу.

Інакш кажучы, зрабіць тое, што зрабіў летась мой знаёмы філолаг Васіль Л-к (ён прасіў не ўзгадваць свайго сапраўднага прозвішча, каб пазбегнуць непрыемных распытаў на працы), які падчас летніх вакацый паехаў у госці да свайго сябра Курта, студэнта Свободнага ўніверсітэта ў Заходнім Берліне. Яны пазнаёміліся, калі Курт, які вывучаў рускую мову і літаратуру, прыязджаў у Мінск праслухаць курс лекцыяў на філфаку БДУ.

У Васіля хапіла грошай на тое, каб даехаць да Берліна на аўтобусе. На дарогу назад і на працяжы спадзяваўся заробіць сваімі рукамі. Ён пасляўся ў невялікай кватэры Курта — нямецкіх студэнтаў, звычайна, здымаюць жыллё і ўжо з першага курса сумашчаюць вучобу з працай, бо атрымліваюць дзяржаўную стыпендыю ім досыць праблематычна.

Васіль меў так званую «тэсцую» візу, якая не дазваляла наймацца на працу. Такім чынам, яму належала далучыцца да шматлікай арміі неагаледаў. Курт, які прышываў яму падпрацоўку ў германскай сталіцы, палярэдзіў, што негаледаў атрымліваюць утры мефэй за звычайнага працоўнага, выконваючы тую ж працу. Між тым, якраз на таннай працы неагаледаў шмат у чым трываеца інфраструктура высокаіндустрыялізаванай эканомікі ФРГ, які і любой іншай краіны Заходняй Еўропы. Негаледаў амаль задарма, па нямецкіх мерках, выконваюць так званыя «брудныя працы», напрыклад, прыбіральшчыкаў у туалетах або асенізатараў. Нямецкія беспрацоўныя не пагаледаюць на такую працу, затое, дзякуючы таннаму заробкам негаледаў, атрымліваюць негаледаў урадавы дапамогі.

У часе другой сусветнай вайны нямецкі прыганылі ў Германію мільёны славян і прымушалі працаваць задарма, — філосафаваў Курт, калі папачаваў частаваць Беларускага сябра півам. — А зараз, праз паўстагоддзе, славяне самі прынаючы ў Германію і таксама працуючы амаль задарма!

За час летняга «адпачынку» Васіль пераканаліся, што па беларускіх мерках у Германіі можапа неаблага падзаробкі. Настрой псавада інашэ — увесь час адчуваў сябе чалавекам «другога гатунку». Дый сапраўды: чаго яшчэ чакаць ад насельніцтва краіны, дзе, акрамя процымі негаледаў і бежанцаў, маюцца чатыры з паловай мільёны беспрацоўных?

За час «адпачынку» Васіль улоўжаль намахнуўся рыдлёўкай на будоўлю. Ён і яшчэ чалавек дзесяці спякотным поўднем калі катлава, а побач стаяў экскаватар з выдзіным каўшом і нішто не нагадвала, быццам машына некалі затрапуе. Пачаў абедзенага перапынку Васіль пацкаваўся ў прапраба.

— Чаму вы не залуціце экскаватар? Ён жа за гадзіну выкапае такую ж яміну, якую мы адмахаем за дзень...

— Кожнаму з нас заплаціць па сотні марак, разам гэта складзе тысячы, — падлічыў праба. — А праца экскаватара будзе каштаваць дзвесці тысяч марак. Дык, як бачыць, вышы рыдлёўкі ўдвая эканамнейшыя...

Пасля працоўнага дня, які складаў дзесяць гадзін, Васіль ледзь варушыўся ад стомы. Дык не асабліва пацкаваў, калі яму казалі, што працы на будоўлі для яго болей няма.

— Нічога дзівоўнага, — патлумачыў Курт. — Звычайна практыка наймчыкаў рабаваталіцаў. Яны не могуць лоўга ўтрымліваць негаледаў. Даведзецца паліцца — алкіі штраф плаціць трэба. Лепей для іх узяць негаледаў на макроты тэрмін, максімальна нагураць працай, а потым выкінуць. Несправядліва, вядома, затое эфектыўна...

Калі Васіль крыву адпачыў, Курт пералічыў яму, якія яшчэ спецыяльнасці могуць займець негаледаў у Берліне. Аказалася, што Васіль мог бы яшчэ паслужыць кантэйнэрам у кінатэатры, ахоўнікам у казіно, лабарантам у хімічнай лабараторыі, майларам, рабочым на бензаклоніцы, на чым вартуныкам, на кравіні выпадак «жывой скульптурнай»...

— А што ўвоўле з сябе кравіні выпадак? — спытаў Васіль. Аказалася, «жывая скульптура» — даволі распаўсюджаны сродак наймчыкаў студэнтаў сродка падзаробкі. Разам з Куртам Васіль падаўся на Аляксандра Плату, у цэнтры Усходняга Берліна, намазаль твары белай фарбай, тэахуаўцаў у белыя анучы да знерукомелі, бы скульптуры. Праз чэоры гадзіны стаялія з залпачанымі вачыма хлопцы мянялі постані, каб цела не здрэцнела. Пражохны кідалі ім драбязу ў катлош на асфальце, а турэсты — фатаграфаваліся з імі ў абдымкі. За дзень такім чынам зарабілі марак па трыццаць кожны.

Калі Васіль збараўся дадому, Курт спытаў сябра: — Прыедзеш на падзаробкі наступным летам? — Падумаю, — адказаў Васіль.

Падумаў і не паехаў. — Спытаў я яго пры сустрэчы. — Што з таго, што адчуваў бы сябе там непаўнаватрасным чалавекам? Затое там можна шмат працаваць, шмат зарабіць...

— Лепей тут шмат працаваць, лепей тут шмат зарабіць, — пакрыўчыў Васіль. — Толькі, калі та будзем рабіць, жыццё ў нас палепшыцца.

І мне тады падумалася, што Васіль мае рацыю. Сапраўды, карысць ад паездкаў за мяжу для маладых беларусаў у тым пакуль і заключаецца — перакананні ў ўласным вопыце, што нікому няма там непатрэбны, і варта не ўшакчаць на чужыну, а прыкладнаць уласныя намаганні, каб і на Беларусі моладзь мела ўсе магчымасці для самарэалізацыі, творчай і фінансавай...

Ягор КОНЕЎ,
выкладчык журфака БДУ.

Кнігі, якія паступілі ў Рэспубліканскую навукова-педагагічную бібліятэку

574089, 574090 Организация туристической, краеведческой и экскурсионной работы в школе: Метод. рекомендации для педагогов шк. по орг. турист., краев. и экскурс. работы в учреждениях/ Сост. Г.Н.Волкова, Н.П.Герасименко: Респ. центр дет.-юнош. туризма и экскурсий М-ва образования РБ. - Мн., 2000. - 50 с.

В издании рассматриваются особенности туристско-краеведческой работы с учащимися начальных классов. Даются рекомендации по подготовке и проведению туристского похода, слетов, соревнований и экскурсий.

574884/д. Панфилова М.А. Игротерапия: Тесты и коррекц. игры: Практ. пособие для психологов, педагогов и родителей/ М.А. Панфилова. - М.: Изд-во Гном и Д., 2000. - 156 с. (В помощь психологу).

Дается подробное описание методики для диагностики межличностных и внутриличностных конфликтов, реальных психологических возможностей дошкольника и младшего школьника. Предлагаются планы игровой терапии, описываются терапевтические и развивающие игры.

574881/д. Петров В.М. Осенние праздники, игры и забавы для детей/ В.М.Петров, Г.Н.Гришина, Л.Д.Короткова. - М.: ТЦ «Сфера», 2000. - 128 с.

В книге представлены разработки русских народных праздников и развлечений для детей старшего дошкольного и младшего школьного возраста.

574901, 574902 Планирование воспитательной работы в классе: Метод. пособие/ Авт.-сост.: Е.Н.Степанов и др.; Под ред. Е.Н.Степанова. - М.: ТЦ «Сфера», 2001. - 128 с. - Библиогр.: с. 127. Пособие знакомит с традиционными и новыми подходами к планированию воспитательной работы в классе, раскрывает

принципы и технологию составления плана классного руководителя. Предлагает варианты оформления планов воспитательной деятельности с учащимися.

571886 Плотикуа Б.А. Фанетика і марфалогія беларускай мовы: Вучэб. дапам./ Б.А.Плотикуа; Акад. кіравання пры Грэдзіцкім РБ. - Мн., 2000. - 116 с. - Библиогр.: с. 105-114.

У дапаможніку разглядаюцца асноўныя тэмы, пытанні, праблемы фанетыкі, фаналогіі, марфалогіі беларускай мовы. Паспра ілюстрацыя неабходнымі прыкладамі, схемамі, табліцамі, спасылаюцца на розныя крыніцы, якія можна выкарыстаць для больш глыбокага вывучэння беларускай мовы.

573152 Прошко Т.А. Психолого-педагогическое обследование учащихся младших классов вспомогательной школы: Учеб.-метод. пособие/ Т.А.Прошко; Бел. гос. пед. ун-т. - Мн.: 2000. - 103 с.

Пособие посвящено психологическому исследованию познавательной сферы психики и деятельности, изучению готовности младших умственно отсталых школьников к обучению чтению, письму и счету.

574813, 574814 Ромашкова Е.И. День рождения в семье в школе: Модели празднич. досугов/ Е.И.Ромашкова. - М.: ТЦ «Сфера», 2001. - 96 с. - (Вместе с детьми).

В предлагаемом издании представлены разработки игровых форм праздничного досуга. Предлагаются нетрадиционные модели проведения Дня рождения в семье, в школе и в загородном лагере.

573414 Современные технологии воспитания/ Авт. - сост. И.Д.Соломатина. - Мн.: Эксперспектива, 2000. - 24 с.

Дан обзор категорий педагогических технологий. Раскрыто содержание педагогических операционных воздействий на ребенка в контексте взаимодействия его с окружающим миром.

574864/д. Фриш Г.Л. Устав школы: Метод. рекомендации для разраб. устава общеобразоват. учреждений/ Г.Л.Фриш. - 2-е изд., испр. и доп. - М.: УЦ «Перспектива», 2000. - 72 с. - (Б-ка руководителя шк. «Шпаргалка» для директора).

Вниманию руководителей общеобразовательных учреждений предлагается достаточно полная «основа» Устава общеобразовательного учреждения. В предлагаемый проект Устава внесены примерные Положения «О получении образования в семье», «Об экстернате» и др.

573632 Харитонова Е.А. Развитие фразовой речи в процессе сюжетно-ролевой игры у детей с общим недоразвитием речи: Метод. рекомендации/ Е.А.Харитонова; Витеб. гос. ун-т. - Витебск: ВГУ, 2000. - 29 с. - Библиогр.: с.27-29.

В коррекционной дошкольной педагогике игре отводится большая роль в овладении детьми всех сторон языка. Автор рассматривает создание педагогических условий для формирования у аномальных детей сюжетно-ролевой игры, основные принципы коррекционно-педагогической работы, методику развития фразовой речи.

573604 Хашкевич Р.П. Математика для дошкольного и младшего школьного возраста: Метод. пособие для учителей и родителей/ Р.П.Хашкевич. - М.: АСТ, 2000. - 523 с.: ил. - Библиогр.: с. 510-513.

В книге-пособии приводятся теоретические и практические методы обучения, способствующие развитию мыслительной активности учащихся, совершенствованию полученных умений и навыков, формированию творческих способностей у детей, развитию внимания, памяти, речи.

574878/д. Хуторской А.В. Развитие одаренности школьников: Методика продуктив. обучения: Пособие для учителя/ А.В.Хуторской. - М.: Гуманит. изд. центр «Владос», 2000. - 319 с. - (Пед. мастерская).

В книге раскрывается методика эвристического обучения, позволяющая ученику создавать свой личный мир знаний и опыта. Она поможет ориентироваться в целостной системе эвристического обучения, обрести начальный методический инструментарий и применить его в своей педагогической практике.

574843, 574844 Шишов С.Е., Кальней В.А. Школа: мониторинг качества образования/ С.Е.Шишов, В.А.Кальней. - 3-е изд., испр. и доп. - М.: Пед. о-во России, 2000. - 316 с. - (Проф. культура педагога). - Библиогр.: с. 306-314.

Издание знакомит с качеством образования в управленческом аспекте. В ней представлены конкретные материалы мониторинга качества образования на разных образовательно-управленческих уровнях. Даны методические рекомендации по инспектированию и самоанализу школы.

573101 Шульга Н.И. Изучение «Технологии обработки материалов» и «Технологии хозяйствования» в 6-7 классах: Пособие для учителей эксперим. шк./ Н.И.Шульга, М.Н.Шумский, В.И.Ревуцкий; Нац. ин-т образования Респ. Беларусь. - Мн., 2000. - 42 с.

В пособии рассматриваются вопросы организации и проведения занятий с учащимися 6-7 классов по предмету «Технология». В нем отражены особенности программного содержания модулей «Технология обработки металлов и пластмасс» и «Технология хозяйствования».

Скажу добрае слова

Як я быў настаўнікам

Першага верасня — вялікае свята не толькі ў дзяцей, якія ўпершыню пераступаюць парог школы, з якой пачынаецца іх новае жыццё, новы крок у краіну ведаў, але і для тых, хто ўпершыню пераступае гэты парог у якасці настаўніка. Для мяне гэтае адбылося першага верасня 1946 года, калі я перасігнуў праз парог звычайнай сялянскай хаты, у якой месцілася Харашанская пачатковая школа былога Пleshчаніцкага раёна, у якасці настаўніка (было мне тады 18 гадоў). І цяпер, ужо ў сталым узросце, я не без хвалявання ўспамінаю гэты дзень, дзень майго першага кроку ў вялікае жыццё, і адначасова яго як вялікае свята.

Але спачатку — пра тое, як я стаў настаўнікам.

Да вайны я закончыў пяць класаў Горнаўскай школы Пleshчаніцкага раёна. Далей былі п'яцкія, пакутлівыя дні фашыскай акупацыі. Пасля вызвалення ў 1944 годзе пайшоў працаваць у калгас. Так атрымалася, што мне ў 16 гадоў давялося пракладаць першую барану на палетках адноўленага калгаса ў якасці арагата. Цяжкі гэта быў час. Голад і галечка. Нахвастаўшыся за дзень за плугам, прыходзіў дамоў і класся спаць не паёшы. І ад голаду ды крыўды плакаў. З гэтым і засынаў. А назаўтра цётка Ганна (маці маю Вольгу Марцінаўну за дзесяць дзён да вызвалення забілі карнікі ў лесе, дзе мы хаваліся ад немцаў падчас блакады) ладзіла некае снадданне і мы з бацькам ішлі на работу ў калгас, зноў за плуг.

У 1945 годзе пайшоў вучыцца ў шосты клас. Школы ў нашай вёсцы не было (яе спалілі немцы). Таму доводзілася спадзец хадзіць у існуючую вёску за 5 кіламетраў. Закончыў семы клас у 1946 годзе. Мне і майму сябру Алесю Леванавічу як тым, хто здаў экзамены на "выдатна", Пleshчаніцкі РАНА прапанаваў паступіць на вучобу ў Барысаўскае педвучылішча на заочнае аддзяленне. Здаўшы ўступныя экзамены і праслухаўшы ўстаноўчую сесію, вярнуліся дамоў. У РАНА нас прызначылі на працу настаўнікамі пачатковай школы. Мяне накіравалі ў Харашанскую школу ў суседнюю вёску. Так я стаў настаўнікам.

Ці трэба гаварыць, з якім хваляваннем я ішоў у школу 1-га верасня. Але па-бачкоўскаму сустрэў мяне загадчык школы Васіль Антонавіч Сівец, і адразу на душы

стала неяк спакойней. Васіль Антонавіч прадставіў мяне майм вучням, даручыўшы першы і трэці класы. Вучняў было многа, больш за 40, прытым некаторыя, што прыйшлі ў трэці клас, пасляваенныя пераросткі, былі і не выхзіз за настаўніка ростам.

Пачаліся мае будні. Спачатку давялося працаваць у дзве змены. Кожны дзень, правёўшы заняткі, ішоў дамоў, у сваю вёску, што за 5 кіламетраў. Праверыўшы сшыткі вучняў, напісаўшы план урокаў на заўтра, позна клася спаць — бывала, не павячэраўшы. А назаўтра — зноў у школу.

Спачатку працавалі ўдвая з загадчыкам школы. Ён веў 2-і і 4-ы класы, я — 1-ы і 3-і. Цяпер я з удзячнасцю ўспамінаю Васіля Антонавіча Сівеца. Ён ужо меў педдагігічную адукацыю, і таму яго парады, часам тактоўныя заўвагі, былі для мяне навукай, а яго бацькоўскія клопаты цяжка перапісаны. Пасля таго, як прыйшлі яшчэ двух настаўнікаў, стала лягчэй. Пачаў працаваць у адну змену — і ў мяне заставаўся час, каб хоць бы адзін раз на тыдзень схадыць у суседнюю вёску, дзе быў настаўнікам мой старэйшы брат, былы партызан Іван Антонавіч, які адзін вучыў дзяцей усіх чатырох класаў. Ён да вайны закончыў педдагігічнае вучылішча, меў аднаведную педдагігічную адукацыю і невялікі вопыт (два гады)

настаўніцтва. Я сядзеў за апошняю парты ў ўважліва слухаў, як брат веў заняткі. А потым, ужо позна ўвечары, вяртаўся дамоў ў сваю вёску Горна. Ісці трэба было больш трох кіламетраў, працэнтамі і страшныя школы лес Страшыны таму, што ў гэты час нашым раёне ваўкі часта нападалі на людзей. Казалі, быццам гэты былі аўчаркі, якімі немцы шкавалі людзей. Усяго за лета 1946 — 1947 гг. у нашым раёне было 31 нападу ваўкоў на людзей. У некаторых выпадках яны заканчваліся трагічна — некалькі дзяцей наогул не знайшліся. Таму і страшна было ісці ноччу праз лес хадзіць у мяне і была зброя — недзі бацька здабыў кавалерыйскую шапку, я яе навастрывіў і выкарыстоўваў у небяспечных выпадках. З гэтай нагоды прыпамінаюся такі эпізод: пасля заканчэння вучэбнага года, адпраўляючы сваіх вучняў на летнія канікулы, я да іх заданне напісаць, як правільна лёта, што асабліва цікавага адбылося за гэты час. Маё заданне прасіць дзеці выкалікі добра-сумленна. Кожны прынес сава "справздаванне". Многа былі цікава-о, гэтая дзіцячая неспраўнасць і шчырасці! (Увесь час шукалі, што не захавалі тыя дзіцячыя творы.) Асабліва криву ў сэрца апавед аўцы першага класа з вёскі Тараканька (цяпер яна называецца Салаўёўка) Ірыі Каліясені. Ён напісаў, як яго на

ўскрайку лесу, у ягадах, схавіў ваўк, як страшна было, калі ваўк цягнуў яго ў лес. Як яго вырабавалі вясковыя, што касілі сена на лузе. Вельмі цікава і таленавіта напісаў хлопчык пра гэтае здарэнне з ім. І цяпер шукаду, чаму я не ўзяў гэты апавед хлопчыка. На жаль, дэталю цяпер прыпомніць не магу, але вельмі цікава і таленавіта, на мой погляд, напісаў Коля. Я яго, як пачаліся заняткі, пахваліў пры ўсім вучням, паставіў "пяцёрку" і пажадаў пісаць і надалей. Не ведаю, дзе цяпер гэты юны літаратар, які напатакуў яго лёс, але што ён вырас добрым чалавекам, упэўнены.

Успамінаюся і яшчэ адзін эпізод з майё педдагігічнай дзейнасці — мае першыя выпрабаванні на гэтай ніве. Нейк, у сярэднім навуцальнага года, нашу школу наведвалі супрацоўнікі Пleshчаніцкага РАНА з праверкай. Да мяне на ўрок матэматыкі прыйшлі інспектар Маргарыта Рыгораўна Апелінская. Я так хваляваўся, што хацеў падлігнаць гадзінік, каб хутчэй скончыўся ўрок. Дзякуй Богу, гэтага глупства я не зрабіў, але чакаў, што падчас падлігнення выніку праверкі мне дастанецца на "аржкі". У хваляванні чакаў. І вось слова ўста Маргарыта Рыгораўна. І што я чуў! Яна пачала мяне хваліць. Цяжка перадаць словамі стан майё душы ў гэты час. Пасля, я адчуў, нібыта ў мяне на спіне, пад лопаткамі пачалі расці крылы. На гэтых крылах я і тры-

маўся на працягу трох гадоў працы ў школе, пакуль не настаў час пайсці на службу ў войска.

Я часта з удзячнасцю ўспамінаю Маргарыту Рыгораўну. Калі б не яе педдагігічны такт, калі б яна ў той час раскрытыкавала мяне, магло б стацца, што на гэтым мая педдагігічная кар'ера і закончылася б. І яшчэ адзін раз я адчуў, як у мяне растуць крылы. Гэта было на жывёнскай настаўніцкай канферэнцыі, калі ад загадчыка РАНА я пачуў сваё прозвішча ў ліку лепшых настаўнікаў. І я жадаю ўсім малым настаўнікам, каб падобнае пачуццё ў іх было паўсядзённым, бо без крылаў ітхуці не лётаюць.

Напрыканцы майё "споведзі" не магу не нагадаць пра адзін шчаслівы дзень. Гэта было ў 1947 годзе, калі мне выпаў гонар стаць удзельнікам Рэспубліканскага злёту малалетніх настаўнікаў у Мінску. Шмат цікавых уражанняў было ў час злёту. Але пра адно не магу забыцца і зараз. Для нас, удзельнікаў злёту, была наладжана сустрэча з беларускімі пісьменнікамі. Сустрэча адбылася ў тэатры Янкі Купалы. Веў сустрэчу Якуб Колас, прысутнічалі Максім Танк, Эдзі Агняцкевіч, Мікола Аўрамчык, Алесь Кучар, які і выступіў з дакладам — пра беларускую літаратуру. Пасля таго, як нам прапанавалі задаваць пытанні, а і было шмат, была і запіска-зварот адной настаўніцы да

Якуба Коласа, каб ён раскажаў што-небудзь пра любоў. Якуб Колас, працягваючы запіску, засмяяўся і кажа: "Мне неяк, у маім узросце, не выпадае цікава адказаць на гэтую просьбу. Вось тут прысутнічаюць малалетнія пэты Максім Танк і Эдзі Агняцкевіч. Няхай яны раскажуць, у іх, думаю, гэта атрымаецца лепш". Першым пачаў чытаць вершы Максім Танк, потым Эдзі Агняцкевіч, Мікола Аўрамчык. Мы ўпершыню ўбачылі і пачулі жывыя галасы знакамітых пісьменнікаў. Радасці нашай не было мяжы — і яна раз-пораз выплывала ў шчырыя і гучныя апалдэменты. На ўсё жыццё нам усім запомнілася гэтая сустрэча. Што да мяне, дык я ў той час не мог і падумаць, што праз колькі гадоў пачасцішы працаваў у Саюзе пісьменнікаў пад кіравніцтвам Яўгена Іванавіча (Максіма Танка) у якасці дырэктара літаратурнага фонду. На жаль, там, шчыра гадую таму, давялося праводзіць Яўгена Іванавіча ў апошняю дарогу.

Вось такія ўспаміны напярэдні важнай падзеі — з'езда настаўнікаў Беларусі. Карыстаючыся нагодай, шыра вярнуў усіх настаўнікаў з гэтай вельмі важнай вайкой у жыццё кожнага і вызнаваю самымя найшчэрыя пажаданні поспеху ў нялёгкай, але пачэснай і выкасакароднай працы сябраў ведаў сярод нашых дзяцей.

З асабістымі паучаннямі вызнаваю мае найлепшыя пажаданні малым настаўнікам, якія, як і я ў 1946 годзе, у першыню пераступаюць у гэтым годзе парог школы. Добрай вам дарогі ў новае жыццё!

Васіль ВІЛЬГОЎСКІ,
былы настаўнік пачатковай
школы 1946 — 1949 гадоў.

На беразе Акі

Сказана: "Прыгажосць выратуе свет". Дзяўчынкі і хлопчыкі, якія з'ехаліся ў міжнародны летнік "Лазурны" (Ніжні Ноўгарад, Расія) налічылі, што і сяброўства ратуе яго.

Пад эгідай "Захаваем дружбу — выратуем свет" п'ют і адбываюць злет з 15 краін, у тым ліку і з Беларусі.

Недалёка ад старажытнага Мурама, на беразе Акі, летнік ладзіўся восьмы раз і з'явіўся чарговым этапам у рэалізацыі праекта міжнароднага малалетняга супрацоўніцтва "Будзем новай мастой", стаўшы часткаю міжнароднай сеткі малалетніх летнікаў, якія дзейнічаюць ад Германіі да ЗША. На фоне зямнога шара стары добры голуб — веснік міру — яго сімвал. Усёй грамадой дзеці на асфальце малывалі карту свету.

Шмат зрабіў каардынатар злёту — супрацоўнік Дзяржмента навуцы і адукацыі Ніжняга Ноўгарада Дзмітрый Мядзведзеў. У праграме былі Дні здароўя, творчасці, спорту і любові. Акрамя маскаралаў і розных забаў ладзіліся пазнавальныя семінары, так званыя ворк-шопы (майстэрні), прысвечаныя п'ятэмам: перакананні, адзортнасці і падобнаму народу, рускай культуры, мовы і адносін, работа ў камандзе (трэнінг даверу) і газета "Молдае за мір, сяброўства і здароўе".

Расійскім "Артэкам" называюць міжнародны летнік "Лазурны". Ён валодае багатай і разнастайнай спартыўна-адукацыйнай базай і цудоўна абсталяванымі. Тэнісныя корты, валебольныя пляцоўкі, басейн, тронажорная зала былі ў распраджэнні дзяцей.

Свой сяг сяброўства і юнацтва праз чатыры такія летнікі пранёс і Беларускі саюз моладзі. Яго каманда на складзе дзесяці чалавек (Дзмітрый Бязьдольны, Ігар Палічэў, Максім Андрэеў, Андрэй і Антон Гамалінскія, Аляксей Купрыкаў, Ізабела Шаманава, Алена Бялова, Кацярына... Бяльска) прадстаўляла рэспубліку сёлета.

Пётр ЯРЯВЫ.

Лета, ах лета!

У спартанскіх умовах

Ёсць на Палессі ў Пінскім раёне вёска Парэчка — былое ўладанне прамысловай Скірмунтай. Ад майнтка сёння практычна нічога не засталася, акрамя будынку фабрыкі, у якім цяпер размяшчаецца крухмалны завод, вялікага парку з мноствам экзатычных і рэдкіх раслін бы месца збілі саміх вялікіх гаспадароў. Менавіта тут ужо не першы год Беларускі саюз моладзі арганізуе валанцёрскі летнік "Старажытны парк".

Як такога "Старажытнага парку" сёлета не атрымалася. Прычына вельмі банальная — клешчавы энцэфаліт у парэччанскім парку. Але вольце было знойдзена.

Трэба прызнаць, што да апошняга часу вельмі мала ўвагі ўдзялялася гісторыі і наступствам войнаў, якія адбываліся да Вялікай Айчыннай, у першую чаргу пахаваннем таго перыяду. Менавіта на гэта і была накіравана праца валанцёраў у в. Парэчка. У першую суспольную вайну ў гэтым раёне праходзіла лінія фронту, ішлі жорскія боі.

Летнік размясціўся ў базавай школе — той самай, дзе ў вагі ўдзялялася вядомай беларускай пастыя Яўгена Янінчына і дзе цяпер знаходзіцца музей. У летнік з'ехаліся падлеткі з усяй Беларусі. Жыць ім давялося ў умовах больш падобных да спартанскіх: спяць на падлозе на матрацах без падушак (хоць і з пасцельнай білізнай), туялет на двары. Хоцаш памыцца — або вясковая лаяна, або рака Ясельда ў кіламетры ад школы. З усіх выглед — толькі ўмывальнік у школе. Сталоўка і наогул — у 4 кіламетрах у суседняй вёсцы Табулікі, куды валанцёры кожны дзень на снадданне і абед хадзілі пешшу (на вярху выдаваўся сухі паёк). Кіраўнік летніка Сяргей Кашко сцвярджае, што такое жыццё юнакам і дзяўчатам — толькі на карысць, ды і адносіны паміж валанцёрамі і педкалектывам — лепш не бывае. Нават імёны валанцёраў далі сваім начальнікам: мама, тата і дзядуля. Звычайная вялікая сям'я.

Раніцай — праца, днём — адпачынак на рэчы або на палескай прыродзе, вечарам — культурная праграма і дыскатэка, а ноччу — каму сон, а каму — начны абход з пастай або высковай смятанай. Такі кароткі распрадак дня "старажытнапаркаўскіх" валанцёраў. І дарома нехта спрабаваў прыхаваць пасля экскурсій у Пінск і Белаежскую луску бутэлекку піва — сухі закон тут для ўсёй сям'і.

Дзмітрый САВЕЛЬЕЎ.

Партрэт сельскай школы

Адна сям'я

Сярэдняю школа ў вёсцы Данілавічы Дзяржынскага раёна наведваюць калі сотні вучняў. Старажытны класы малалетняскасны. Ды і ў астанніх няма і па 20 вучняў. Але ёсць магчымасць бачыць кожнае дзіця на ўроку, прыйсці яму на дапамогу. А праблем усё роўна дастаткова. Як і ўсюды, ёсць "ціжкія" бацькі, таму цяжка і дзецям, і настаўнікам. Шмат клопатаў у сям'ях намага педагога і класных кіраўнікоў, дырэктары школы — каб не адбілася ад рук нівіднае дзіця, чыё дзяцінства азмрочана хатнім ліхам ці хваробай.

Вось адзін з бацькоў, згледзеўшы настаўнік з завукам Ганнай Аляксееўнай Балашовай, што наведвалі вучняў, літаральна на карачках адпоўз і схаваўся... І т'янумо было сорамна, відаць. Але ж які з яго выхавальца для ўласных дзяцей? І такая бяда — не ў адной сям'і.

Таму, як ніколі, школа павінна быць "Домам Радасці", каб кожнае дзіця адчула сябе шчаслівым хоць у школе, калі не бачыць шчасця дома.

Вось у тым і незвычайнасць гэтай звычайнай сельскай школы, што настаўнікі калектыву дружна стварае, імёна стварае, для дзяцей радасць.

А найпершыя клопат педдагігічнага калектыву — здароўе дзяцей. Бо толькі здаровае дзіця шчаслівае па-спраўдыму. Усе дзеці харчуюцца ў школьнай сталавай басплатна. А яшчэ школе пашпачыла на спецыяліста-кухара.

Марына Львоўна Сушкевіч і смачна гатуе, і па-мацярынску хораша частуе дзяцей прысмакамі. Усё, што вырасла на прыкольным участку (а ўраджай быў добры), было сабрана. Буракоў дэ капустаў, морквы і агуркоў хавала на салаты, якія па-майстэрску гатуе Марына Львоўна. Яшчэ яна спяка цудоўныя пірагі і частавала імі ўсіх дзяцей і настаўнікаў на адным са школьных святых. Прыгожасе атрымалася святая!

Па-першае, настаўнікам сталі вучні, бо вельмі цікава і карысна пабыць у ролі настаўніка вучням-старажытнікам, а малодшым — ім пазайздросціць па-добраму.

Па-другое, настаўніку павінна быць і ласкава напаслілі адпачыць, а самі занялі іх дастойна ўсюды, пры што сведчылі ўхвалявання шчаслівыя пасля праведзеных урокаў.

Па-трэцяе, спартыўная частка свята атрымалася на "5", калі ў баскетбол сталі гуляць настаўніцка каманда з вучнёўскай. Вось гэта быў накал барацьбы і эмоцыі!

Убачылі вучні і маладзенкіх настаўнік, што 1 верасня ўпершыню прыйшлі да іх у класы — Ташчуна Віктаруна Душко і Наталлю Пятроўну Прыстаўку ў якасці баскетбалістаў. Здрава? Вядома! Настаўніцкі ці настаўніку трэба многае ўмець! Дырэктар школы Уладзімір Мікалаевіч Крыварот сказаў у канцы навучальнага года пра малалетніх спецыялістаў: "Зартэчныя падрыхтоўка — што трэба, і ста-

равноша, і дзяцей любіць. Вопыт набудуць — і выдатныя спецыялісты атрымаюцца". Гэта адносілася да ўсіх малалетніх, а не толькі да выхзіз названых настаўнік.

Толькі як утрымаць гэтых малалетніх спецыялістаў у сельскай школе? Усе яны на працу здзілі аж з Дзяржынска на рэйсавым аўтобусе. А ў 15 гадзін п'ятрэнна паспець на аўтобус, каб захесць дамоў. Узнікла праблема пазакласных заняткаў з вучнямі. Як яе вырашыць? Жылія для малалетніх спецыялістаў пакуль што няма.

А было б вельмі добра, калі б яркімі сонейкамі засявіліся таленты малалетніх у вясковай школе. Такімі, як свеціцца талент Ірыны Уладзіміраўны Рулюкоўскай, што стала намеснікам дырэктара па выхавальчай рабоце і столькі цудоўнага робіць разам з дзецьмі! Праца далёка не лёгка, але ж і яе рабіць трэба. Ды і наогул настаўніцкі хлеб лёгка не назаваць, але ж дзяцціль вучыць і выходзіць некаму трэба. І ў сельскай школе — таксама.

А дырэктар школы бальш гавала, як адрамантаваць дах школы. П'ятэ, хоць школа нядаўна пабудавана. Дзе ўзяць грошы на рамонт?

Магчыма, ужо знайшліся, бо дырэктар школы не сядзіць склаўшы рукі, а выйдзе шукае.

Першае верасня энтузіязм завініць званакам і дзіцячымі галасамі. І клопат дарослых — каб дзіцячым галасамі былі радасныя, а вочы — шчаслівыя.

Наталля ВАЙЦЯХОВІЧ,
настаўніца-пенсіянерка.

ПАМЯТНЫМ будзе гэтае лета для выпускнікоў 1971 года Мазырскага педдагігічнага інстытута. Тое, што прыйшлося ўбачыць і адчуць, нельга перадаць словамі. Мінута трымацца адоў з дня расстання! Першы ўражанні: не пазнаў, хто гэты? Далей воклічы — паролі! Да тых, хто падыходзіў. Гэта значыць, назва прывітаньня — інакш не згадаем. Пасля — абшчыкі, пашуныкі, успаміны, фотаздымкі на памяць. Першае хваляванне не спала, і тады — калектывнае складанне жыццёвага рамана ў сценах Інстытута. На сустрэчы прагучалі цудоўныя вершы:

Старый тополь
след вадзюху,
Старый клен слезу смахнуў.
Постаревшым, поседзевшым,
ВУЗ нам дзвері распахнуў.
Он спрыяў нас, как живеце?
Как в семье и на работе?

Зрабіць для школьнікаў экалагію больш "жывой" і захавальнай заклікаў зборнік "Экалоджык", які выйшаў у свет на ініцыятыву беларускай малалетняй грамадскай супольнасці "Розныя — роўныя".

Кніга аб'ёмам 70 старонак і накладам 300 асобнікаў выдана пры падтрымцы фонду ISAR у рамках праграмы "Зберажы

Сустрэча праз трыццаць гадоў

Многа ль помніце наук? У кого роділася ану?

Распавядалі пра свой настаўніцкі лёс муж і жонка Гайкевічы, Сцяпан Васільевіч і Вера Пятроўна, якія працуюць у Калінінскім аддзеле адукацыі, Мікалай Фіннер — настаўнік сярэдняй школы № 1 г. Жыткавічы, Уладзімір Бандзюк, які навукае гімназістаў у Барысаву, Т.І.Цімашэнка і А.А.Карпенка, якія настаўнічаюць у Гомелі, рэчыцкае настаўніца Т.А.Носарава, настаўнік з Мазыра В.А.Вішнёўская, Л.І.Чэкан, З.М.Герштэйн і іншыя. Час раскідаў усіх

не толькі па Гомельшчыне, але і за межамі Беларусі. Цікава было слухаць кожнага, бо іх лёс — гэта часцінка лёсу перадавай часткі нашага народа — настаўніцтва. Слухаючы сваіх былых аднакурснікаў, падумалася: сёння ж на такіх трымацца школа, бо ўсе, які адзін, прысягалі сваё жыццё дзецям. Гаварылі былі аднакурснікі з захапленнем пра сваю працу — і ні ценю шкадавання аб выбраным шляху, кожнае разуменне складанасці чаюна.

Выкладчыкі Інстытута Любоў Васільеўна Жураўская і

Кнігі

Па праекту "Экалоджык"

росы белыя". У зборнік уключаны практыкаванні, ролевыя гульні і іншыя інтэрактыўныя метадыкі выкладання экалогіі ў школе. У выданні прадстаўлены вопыт арганізацыі "Захаваем чысціню Швецыі". Гэты металічныя дапаможнікі плануеся бясплатна распаўсюдзіць сярод выкладчыкаў экалогіі, прадстаўнікоў экалагічных грамадскіх арганізацый. Некалькі экзэмпляраў будучы перададзены ў Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь і Міністэрства прыродных рэсурсаў і аховы навакольнага асяроддзя.

Выданне зборніка з'яўляецца часткай праектаў "Экалоджык" і "Экалоджык-інформ" арганізацыі "Розныя — роўныя". Гэтая праграма праводзіцца з лютлага бягучага года пры падтрымцы фонду ISAR. У рамках яе настаўнікі, прадстаўнікі грамадскіх арганізацый і дзяржаўных структур знаёмяцца са спецыяльным шведскай метадыкай, распрацаванай для выкладання экалогіі дзецям.

Некалькі удзельнікаў праекта "Экалоджык" ужо змаглі скарыстацца атрыманымі ведамі. Сёлета яны правалі ў сталічным

мікрараёне Уручча-5 экалагічную акцыю "Чысты лес". У рамках гэтай праграмы вучні 197-й мінскай школы праслухалі лекцыі, прынялі ўдзел у конкурсе малюнкаў, прыбылі смеше ў ляспарку, размешчаным у іхнім мікрараёне.

Падлеткі пераканаліся, наколькі цікавая экалогія, асабліва калі яна выкладаецца не "сухой" акадэмічнай мовай, а пазнаёча ў інтэрактыўных гульнях.

Сяргей КУЖОЎНІК.

Па краінах і кантынентах

Двуметровыя капітан і сарамлівая мімоза

На гэтай распаленай сонцам зямлі, пазбаўленай вільгаці, ушале ліба што невысокія калочыя кустарнікі. Камыністыя ці пясчаныя прасторы пустыні Сахары амаль безжыццёвыя. Зрэдку па бяскарынным пясчаным моры з'явіцца караван, а як толькі пройдзе, зноў нібыта ўсё вымірае навакол. Дзённая тэмпература Сахары часта дасягае 45 градусаў.

Гарачы клімат, пустынны ландшафт, аддаленасць ад мора, частыя пясчаныя буры — тыповыя фактары гэтай мясцовасці.

Набліжэнне буры звычайна вызначаюць па павулісню на небасхіле цёмнай сцяны. Яна даволі імкліва насоўваецца і хутка зацямняе сонца. Уся пустыня ў момант прыходзіць у рух. Струмені пылу і пяску сучасным па-токам абрушваюцца на зямлю. Пясчаныя буры працягваюцца некалькі гадзін, але не спіхаюць падчас па 2-3 дні.

Некалькі разоў у год здароўя буры, але кароткія наваліны з лівнямі, а то і з градамі. На жаль, такія наваліны прыносяць больш шкоды, чым карысці. Яны разбураюць пабудовы, перашкаджаюць апыленню пальмаў, патокі валды вымываюць з глебы мінеральныя солі.

У краіне адчуваецца востры дэфіцыт вады. Чад знаходзіцца ў цэнтры кантынента. Адзіная водная артэрыя краіны — рака Шары, якая ўпадае ў возера Чад. Дарэчы, як возера, так і рака, кі-

шаву рыбай. Шары лічыцца адной з самых рыбных рэк на зямлі. Самая буная рыба ў ёй, якую называюць капітанам, можа дасягаць двухметровай даўжыні і 80 кілаграмаў вагі. Яна вельмі прыемная на смак. Раён возера вельмі багаты дзічынай. Тут во-дзяцца бегемоты і кракадзілы, на берагах мноства ібісаў, фламінга і пеліканаў.

Кі поўнаю ад возера растуць трапічныя лясы. Значную частку краіны займаюць саваны і паркі-валя лясы. У сухі сезон травы ў саване выгарваюць, дрэвы скідаюць лісце. Зелены пахулішча з ладжымі, месцамі сустракаюцца густыя зараснікі сарамлівай мімозы з фіялетавымі кветкамі. Калі да мімозы дакранаешся, яе лісцікі згортваюцца.

Сустракаюцца баабабы і палымі дум з раздвоеным у верхняй частцы ствалам.

У саваных воздзяцца сланы, насарогі, буйвалы, жырафы, антылопы, львы, лепадары, гепарды, шакалы, гіены. У верхнім цячэнні Шары жывуць малпы, у тым ліку павіяны і калабусы.

У краіне жыве шмат розных афрыканскіх жывёл: тубу, хауса, маса, чамба, мода, тама, даго і інш

